

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

МАЛИШЕНА ЮЛІЯ ОЛЕГІВНА

УДК 168.6/.8

**КОНЦЕПТУАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
СОЦІАЛЬНОЇ ЕПІСТЕМОЛОГІЇ**

09.00.02 – діалектика і методологія пізнання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, МОН України.

Науковий керівник - доктор філософських наук, професор
Шашкова Людмила Олексіївна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри теоретичної і
практичної філософії.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Рубанець Олександра Михайлівна,
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського",
професор кафедри філософії;

доктор філософських наук, професор
Богата Лідія Миколаївна,
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова,
професор кафедри культурології.

Захист відбудеться 26 лютого 2018 р. о 14.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.17 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зала 12.

Автореферат розісланий 25 січня 2018 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О. Ю. Щербина

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціальна епістемологія як новий сучасний напрям філософських досліджень пов'язана з широким колом соціально-гуманітарних і когнітивних наук, в межах яких пізнавальний процес постає з міждисциплінарних позицій, що в свою чергу дозволяє прояснити і репрезентувати засади формування соціальної епістемології як комплексу філософських та спеціально-наукових концепцій. Міждисциплінарність забезпечила прогрес соціальної епістемології в осмисленні об'єкта, проблемного кола, методології досліджень і водночас зумовила розходження у виборі концептуально-теоретичних засад та позиціонуванні щодо традиційної епістемології. Такий стан справ дає підстави стверджувати, що як галузь досліджень сучасної філософії соціальна епістемологія знаходиться на етапі формування, а її характерною рисою є незавершеність і дискусійність.

Проблематика й теоретичні узагальнення соціальної епістемології почали формуватися лише кілька десятиріч тому, а їхнє підґрунтя складає особливий характер стосунків пізнання і соціального контексту. У широкому розумінні соціальну епістемологію визначають як одну з сучасних тенденцій, яка дозволяє по-новому поглянути на епістемологічну проблематику. Царина досліджень соціальної епістемології охоплює шляхи концептуалізації знання як результату процесів не лише епістемологічних, а й соціальних. Тому не традиційне вилучення, а навпаки залучення соціального в епістемологічну проблематику є необхідним для подальших розвідок.

У визначенні «соціального виміру когнітивної сфери» соціальний епістемолог ставить за мету єдність соціального і пізнавального. Проте, «соціальне» як характеристика пізнання досліджувалося і до появи соціальної епістемології. Формування кола проблематики соціальної природи знання і соціального виміру науки відбувалося відповідно в межах напрямів соціології знання і філософії науки.

Спеціальним предметом дослідження соціальність знання і науки стає завдяки дискусії інтерналізму й екстерналізму, тому в дослідженні залучені праці Р. Мертона, М. Малкея, К. Мангайма як прибічників соціологічної інтерпретації науки. У середині ХХ століття дослідницька увага більшою мірою була спрямована на виявлення і прояснення соціальних впливів на функціонування науки і наукового знання. У другій половині століття відбулося розширення проблематики досліджень за рахунок розгляду соціального інституту науки, проблем наукової комунікації, наукового дискурсу, дослідження ідеалів і норм наукового пізнання, розуміння істини, відношення науки і владних структур суспільства тощо. Осмислення процесів систематизації та обґрунтування знання, раціональної реконструкції історичних систем знання представлено працями епістемологів і філософів науки: С.Вулгара, Т.Куна, І.Лакатоса, Б.Латура, М.Полані, К.Попера, П.Фоерабенда, М.Фуко та ін.

Вагомий внесок в осмислення природи знання і пізнання, соціального виміру наукового знання, дослідження науки як соціокультурного феномена

зробили українські дослідники Л.Богата, Л.Губерський, І.Добронравова, В.Кізіма, С.Кримський, М.Марчук, М.Попович, В.Рижко, О.Рубанець, Л.Сидоренко, В.Чуйко, Л.Шашкова та ін.

Дослідження концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології спирається на аналіз розрізнення класичної і некласичної епістемології В.Лекторського. Серед російських дослідників соціальної епістемології варто відзначити І.Касавіна, О.Мамчур, Л.Маркову, Л.Мікешину, Ю.Моркіну, Н.Мотрошилову, О.Огурцова, В.Поруса, Н.Смірнову, В.Стьопіна, О.Черткову та ін.

У якості концептуально-теоретичних засад соціальна епістемологія охоплює низку напрацювань англо-американської епістемології, соціології знання і філософії науки. У дисертації таку дослідницьку стратегію прослідковано в основних авторів, залучених до розгляду: Е. Голдмана – аналітична філософія, Д. Блура – соціологія, соціологія знання, С. Фулера – філософія науки.

Дослідження ґрунтується на аналізі сучасних напрацювань соціальної епістемології, авторами яких представлені: Е.Голдман (A.Goldman), Д.Блур (D.Bloor), Е.Креїг (E.Craig), Ф.Кітччер (Ph.Kitcher), М.Куш (M.Kusch), Дж.Лекі (J.Lackey), Х.Лонжіно (H.Longino), М. Фрікер (M.Fricke), С.Фулер (S.Fuller), Фр.Шміт (Fr.Schmitt). До дослідження спеціальних проблем слід віднести також А.Ельгу (A.Elga), К.Коді (C.Coady), Кр.Ліста (Chr.List), Ф.Петіта (Ph.Pettit), М.Соломон (M.Solomon), Е. Соса (E.Sosa), Е.Фрікер (E.Fricke), Р. Філдмана (R.Feldman) та ін.

Виробництво, організація та поширення знання становлять основу епістемічної діяльності, особливість якої полягає в тому, що кінцевим результатом є колективно-створені на підставі епістемічних практик епістемічні продукти. Наведені складники перетворюються на соціальну епістемічну систему з множиною агентів, що інтерактують, співпрацюють і відзначені як єдність. Задіяність багатьох агентів у епістемічному процесі, тобто взаємодія з певною метою, означає епістемічну соціальність.

Особливість (а почасти перевага) полягає в тому, що існують різні форми епістемічної соціальності, а звідси – й різні шляхи, якими знання стає соціальним або чинником появи соціального, тобто продукує останнє. Навіть концепції мають відмінні назви, наприклад, соціальна епістемологія С.Фулера, веритистська соціальна епістеміка Е.Голдмана, когнітивна соціологія Д.Блура, комунітаристська епістемологія М.Куша, соціальний емпіризм М. Соломон, критичний контекстуальний емпіризм Х.Лонжіно, а за соціальною епістемологією як епістемологічною теорією закріплена проблема соціальної природи знання.

Соціальна епістемологія стоїть на позиції доповнення індивідуального переконання дослідженням епістемічного переконання у соціальних контекстах для його характеристики як комплексного і такого, що відповідає часу. Актуальна сфера дієвості соціальної епістемології полягає в «епістемічній оцінці» знання, якому притаманно швидко розвиватися, а також в контексті

розмиття меж експертної (обґрунтованої) та непрофесійної (маніпулятивної) ренрезентації знань. При цьому не йдеться про заміну чи вилучення традиційних пізнавальних критеріїв (істина, обґрунтування, раціональність), а про їх перегляд і оновлення з урахуванням соціального виміру знання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідної теми філософського факультету № 11БФ041 - 01 «Філософсько-світоглядні та політологічні аспекти гуманітарного розвитку сучасного суспільства», а також у межах науково-дослідницької проблематики кафедри теоретичної і практичної філософії.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає в тому, щоб на підставі аналізу концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології виявити і обґрунтувати особливості її формування як міждисциплінарної галузі дослідження, проблемного кола, теоретичних і практичних вимірів.

Реалізація мети дисертаційного дослідження обумовила необхідність вирішення низки основних **завдань**:

- виявити і проаналізувати джерела та особливості формування соціальної епістемології як напрямку міждисциплінарних досліджень;
- здійснити огляд проблематики і уточнити коло завдань соціальної епістемології як проекту неklasичної епістемології;
- виявити і проаналізувати особливості веритистського підходу Е.Голдмана як класичної соціальної епістемології;
- дослідити можливості застосування «сильної програми» Д.Блура щодо проектів неklasичної соціальної епістемології;
- репрезентувати ефективність соціальної епістемології С.Фулера до оновлення та переосмислення епістемологічної проблематики;
- окреслити зміст і виявити провідні версії епістемічного тлумачення концепту соціального та його аспектів;
- проаналізувати перспективні дослідницькі вектори соціальної епістемології.

Об'єкт дослідження: соціальна епістемологія як сучасна міждисциплінарна галузь дослідження.

Предмет дослідження: особливості і способи філософської репрезентації концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології.

Методи дослідження. Дисертаційна робота здійснена у проблемному колі філософії та комплексу когнітивних, соціально-гуманітарних наук, які вивчають пізнавальний процес з міждисциплінарних позицій. Тому теоретичною основою дослідження стали напрацювання в галузі означених напрямів, а методологічною основою – комплекс дослідницьких методів і підходів.

Філософсько-аналітичний підхід обумовив виявлення можливостей і діапазону застосування підходів соціології науки, філософії науки, когнітивного

підходу, герменевтики, аналітичної філософії у формування концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології. Використання історичного підходу дозволило прояснити особливості формування і розбудови проблематики соціальної природи і зумовленості знання. За допомогою порівняння, екстраполяції, експлікації прояснено вплив основоположних принципів класичної епістемології на формування проблематики і завдань соціальної епістемології. Герменевтичний метод застосований для виявлення сенсів, інтенцій, тенденцій і можливостей некласичних проектів соціальної епістемології. Порівняльний підхід дозволив усвідомити значення принципу реінтерпретації в дослідженні.

Комплексний характер взаємодії вищезначених підходів сприяв узагальненню і систематизації дослідницьких матеріалів. Огляд літератури ґрунтувався на аналітичному та компаративному методах, значна роль приділена аналізу сучасних періодичних видань і веб-ресурсів у галузі епістемології та соціальної епістемології, філософії і методології пізнання.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена дисертація є першою систематичною дослідницькою роботою в колі розробок українських філософів, у межах якої обґрунтовано особливості і способи філософської репрезентації концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології.

Наукова новизна дисертаційного дослідження розкривається у таких положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

– у дисертаційній роботі здійснено узагальнення, систематизацію і критичний аналіз досліджень у галузі соціальної епістемології. Соціальна епістемологія представлена як міждисциплінарна галузь дослідження і напрямок сучасної некласичної епістемології, виявлені її ефективні стратегії;

– репрезентовано аналіз концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології та особливостей її формування як галузі філософських досліджень. Експліковано, що в якості останньої соціальна епістемологія окреслює межі та способи, у які знання й епістемічні практики є соціальними;

– на підставі філософського аналізу потенціалу концепцій класичної соціальної епістемології та перспектив концепцій некласичної соціальної епістемології запропонована і реалізована ефективна дослідницька стратегія, в межах якої розглянуті в якості концептуально-теоретичних засад аналітична епістемологія (Е. Голдман), соціологія пізнання (Д. Блур), філософія науки (С. Фулер);

– актуалізована проблематика колективної епістемології, колективного агента, колективного переконання довкола «агрегативних» процедур у пізнавальних процесах та довкола розподілу когнітивної праці як механізму оптимізації пізнавального процесу.

Уточнено:

– відмінності між підходами соціальних епістемологів, які узагальнені щодо провідних позицій: «прихильність vs відхилення» класичного аналітичного визначення знання як обґрунтованого істинного переконання, питання зв'язку соціальної епістемології з класичною і некласичною епістемологією (продовження чи переривання традиції) та визначення щодо традиції (соціальна епістемологія є наступницею чи доповненням до неї);

– наповнення спектру версій соціальної епістемології, на одному кінці якого є класична соціальна епістемологія, яка зберігає фокус традиційної епістемології на істині, раціональності, нормативності. Вона зосереджена на соціальних практиках і інститутах та їх епістемічних впливах на істинно-ціннісні переконання знавців. На іншому кінці спектру – некласична соціальна епістемологія, яка відхиляє чи заперечує традиційні епістемічні поняття істини, знання, обґрунтування і пропонує їх перегляд і оновлення з урахуванням соціального виміру знання;

– характерні особливості соціально-епістемологічних підходів Е.Голдмана як прибічника класичної соціальної епістемології (доповнюваність, веритизм, нормативність), Д. Блура як прибічника некласичної соціальної епістемології (релятивізм, соціологізація), С. Фулера як представника проміжної позиції (нормативність, натуралізм), що розкривають особливості формування соціальної епістемології як особливої галузі дослідження;

– епістемологічне розуміння соціального, яке узагальнено: соціальне розглядається в світлі соціального «свідчення» (яке стосується актів комунікації з іншими) з точки зору обґрунтованості; соціальність характеризує «колективна» природа досліджуваних агентів; соціальні системи впливають на епістемічні результати через вплив на соціальне свідчення, з яким має справу індивід і колективний агент.

Набуло подальшого розвитку:

– твердження щодо трьох аспектів «соціального» в межах соціальної епістемології: інтерперсонального, колективного, інституційного. Інтерперсональний аспект стосується як впливу знавців та свідчень (testimony), в умовах відмінних переконань, так і експертів зі знання на формування нових переконань. Колективний аспект стосується визнання існування колективних агентів, які здійснюють судження від імені всіх членів, а також характерних їм рис. Інституційний аспект стосується визнання епістемічного впливу спільноти й суспільства, як систем і установ з системно-рівневими властивостями, на інтелектуальні результати окремих агентів;

– визначення перспективних дослідницьких векторів соціальної епістемології, до яких відносяться: проблема «свідчення» (evidence, testimony), з точки зору того, як пізнавальному агенту діяти в умовах свідчень інших агентів,

і проблема «незгоди» (disagreement), пов'язана з умовами, коли агент може і повинен залишатися на початковій позиції.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення отриманих результатів полягає в тому, що основні висновки і положення дисертаційного дослідження поглиблюють філософську рефлексію концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології, сприяють переосмисленню і оновленню проблематики класичної епістемології, обґрунтуванню вихідних концептів соціо-епістемічних досліджень у межах некласичної епістемології.

Практичне значення результатів дисертаційної роботи полягає у їх використанні в якості можливих підходів до вирішення дискусійних проблем епістемології, філософії науки та методології пізнання, створюють можливості для подальшого обґрунтування й прояснення концептів соціальної епістемології, зокрема актуального у міждисциплінарних дослідженнях концепту колективного агента пізнання. Матеріали дисертаційної роботи можуть бути використані у викладанні нормативних дисциплін з епістемології, методології пізнання, спеціальних проблемно-орієнтованих курсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою роботою авторки. Висновки, положення наукової новизни одержані авторкою самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювались на науково-теоретичних семінарах кафедри теоретичної і практичної філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а також були оприлюднені у доповідях на міжнародних наукових конференціях: Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету» Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м.Київ – 2013 р., 2016 р., 2017 р.); Міжнародна наукова конференція «Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці» (м.Чернівці – 2015).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладено у 10 публікаціях – 5 статтях у наукових фахових виданнях України, з них 3 статті у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз; 4 тезах наукових доповідей, опублікованих у збірках матеріалів конференцій; 1 публікації в іншому виданні.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена специфікою предмету дослідження, логікою розкриття проблеми, а також метою і завданнями дисертаційної роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких має підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури. Основна частина тексту дисертації складає 175 сторінок. Список використаних джерел і літератури викладений на 17-ти сторінках і містить 191 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, ступінь наукової розробленості проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, його теоретико-методологічні засади, розкрито наукову новизну, теоретичну і практичну значимість отриманих результатів, відомості про їх апробацію та оприлюднення.

У **першому розділі** дисертаційного дослідження **«Особливості формування соціальної епістемології як галузі філософського дослідження»** проведений філософський аналіз дозволив виявити і охарактеризувати теоретичні витoki та розкрити особливості формування проблематики соціальної епістемології.

У **підрозділі 1.1. «Філософські джерела і науково-концептуальні засади»** осмислено та експліковано тенденції формування соціальної епістемології. Уточнено змістовне наповнення поняття «соціальна епістемологія». Під соціальною епістемологією розуміється один із сучасних підходів до аналізу соціальної реальності та соціальних чинників людського пізнання. Найпоширеніше визначення соціальної епістемології як вчення про «соціальне» у його стосунку до знання, про соціальні чинники знання, про соціальні виміри знання.

Особливу увагу було приділено розгляду соціальної епістемології як нового сучасного напрямку філософських досліджень, що пов'язаний з колом когнітивних та соціально-гуманітарних наук, які досліджують пізнавальний процес з міждисциплінарних позицій. Прояснено і репрезентовано засади формування соціальної епістемології як синтез філософських та спеціально-наукових концепцій.

Проведений аналіз теоретичних напрацювань із соціальної епістемології показав, що існують суттєві розходження у спрямуваннях досліджень та виборі їх концептуально-теоретичних засад у залежності від того, як розуміється «соціальне» з точки зору його впливу на процеси отримання, обґрунтування і поширення знання, тобто основні складові процесу пізнання. Це дозволило стверджувати, що як напрямок у філософії соціальна епістемологія знаходиться на етапі формування, а її характерною рисою є незавершеність і дискусійність.

Огляд різних підходів дозволив визначити, що більш природно для самої соціальної епістемології. Запропоновано спробу розв'язання проблеми «статусу соціальної епістемології» як філософської дисципліни. Соціальна епістемологія не є окремо ні соціологією, ні епістемологією, ні їх простим поєднанням. Теоретичними джерелами соціальної епістемології є аналітична епістемологія, соціологія знання і філософія науки.

Виявлено, що соціальна епістемологія є одною із сучасних тенденцій, яка дозволяє переглянути традиційні епістемологічні поняття і проблеми, виходячи з міждисциплінарності. Вона зберігає «спадкоємність» щодо традиційної епістемології та її проблематики, але робить акцент на зацікавленості практичними вимірами. Особливість підходу соціальної епістемології полягає в

дослідженні соціальних практик у термінах їх впливу на процес виробництва, отримання, обґрунтування знання.

У підрозділі 1.2. «Класична і неklasична епістемологія: особливості підходів до осмислення проблематики» показано, що подальша доля соціальної епістемології вирішується з огляду на те, якими розглядати її взаємини з класичною епістемологією. Залежно від того, чи розглядати соціальну епістемологію продовженням чи запереченням епістемології, в межах самої соціальної епістемології виділяють її класичну і неklasичну частини (класичну соціальну епістемологію та неklasичну соціальну епістемологію).

До сучасного філософського дискурсу залучений підхід розрізнення класичної і неklasичної епістемології, запропонований епістемологом і філософом пізнання В. Лекторським. Цей підхід залучений і проаналізований в дослідженні. За значною кількістю подальших досліджень, які представлені у царині епістемології, можна зробити висновок, що даний підхід актуалізований і репрезентує провідну лінію досліджень і в західній епістемології.

Обґрунтовано, що соціальна епістемологія як напрямок неklasичної епістемології внутрішньо зберігає «спадкоємність» з традиційною епістемологією, але разом з тим має характеристики неklasичного знання. Виявлено, що класична соціальна епістемологія і класична епістемологія, а також неklasична соціальна епістемологія і неklasична епістемологія не ототожнюються. Спроба провести між ними паралелі доводить, що сприятлива атмосфера для появи соціальної епістемології формується лише з моменту появи неklasичної епістемології.

Порівняння різних підходів та авторських версій до визначення характерних рис соціальної епістемології доводить, що вона є неklasичним проектом.

У другому розділі «Класична та неklasична соціальна епістемологія» виявлено можливості та перспективи класичної соціальної епістемології та підстави для появи неklasичної соціальної епістемології. Запропоновано гіпотезу, що дана дослідницька лінія прослідковується у таких авторів: Е. Голдман (аналітична філософія, перехід до епістемології) як представник класичного підходу, Д. Блур (соціологія, перехід до епістемології) як представник неklasичного підходу і С. Фулер (філософія науки, перехід до соціальної епістемології) як представник урівноваженої проміжної позиції.

У підрозділі 2.1. «Проект «соціальної епістеміки» Е. Голдмана» проаналізовано особливості розвитку класичної соціальної епістемології на прикладі концепції Елвіна Голдмана. У пункті 2.1.1. ««Веритизм» як ознака класичності епістемології» репрезентовано, що в межах останньої підтримується традиційний епістемічний інтерес до проблематики істини і надійного обґрунтування, але змінюється фокус зі звичного акценту на окремих суб'єктах знання (індивідах) на соціальні інституції та міжособистісні практики. «Веритистська» соціальна епістемологія є прогресивною як нормативна дисципліна, яка спрямована на пошук практик та інституцій, які якнайкраще

схоплюють знання. Концепція Голдмана має суттєвий практичний доробок і використовується в соціальних сферах, таких як право, освіта та ін.

Е. Голдман, як представник епістемології аналітичної традиції, запропонував реляєбілізм у якості стратегії обґрунтування знання, що має специфіку порівняно з відомими інтерналістськими стратегіями. Йдеться про покладання на віру, авторитет іншого, теорію найкращого пояснення в науці. Така концепція критикована іншими дослідниками за неостаточність обґрунтованості, доведеності, але Голдман відстоює її, що відповідає пошуку інших альтернатив стосовно традиційної епістемології. Процес набуття знання є центральним для галузі соціальної епістемології, тому і йдеться про те, щоб змінити знавця й індивіда на групу, колектив чи спільноту. Також постає питання можливості раціональності в колективному сенсі, спільної раціональності. Тобто соціальна епістемологія в межах концепції Голдмана хоча і є продовженням розробки традиційної епістемологічної проблематики, але спрямована на пошуки альтернативного розуміння знання, раціональності та їх критеріїв.

У пункті 2.1.2. «**«Соціальна практика» як механізм застосування соціальної епістемології»** досліджено перспективу для епістемології в розумінні автора, під якою він розуміє власну соціальну епістемологію, на передній план дослідження якої виходять соціальні практики. Останні можуть привносити у знання і позитивний, і негативний елементи. Голдман прагне дослідити перший, а також конкретизувати умови сприяння знанню та пізнанню.

Запропоновано розуміння найпоширеніших понять автора. Веритистська цінність – це цінність переконання, яку йому приписують залежно від наближеності цього переконання до реального стану справ, здатність соціальної практики генерувати істинні прогнози. Соціальна епістемічна практика – це сфера, яка оцінюється з точки зору її внеску в істинне знання. Епістемічний результат – це широке коло епістемічно-значимих і не значимих тверджень (обґрунтоване/не обґрунтоване переконання). Епістемічна система – це соціальна система, яка вміщує соціальну практику, процедури, установи або моделі інтерперсонального впливу на епістемічні результати її членів. Система епістемічних принципів – це правила обґрунтування переконання і набір епістемологічних стандартів, які ухвалюють ці переконання як обґрунтовані.

У підрозділі 2.2. «**Некласичний проект соціальної теорії пізнання Д. Блура»** проведений аналіз «сильної програми» Д. Блура та виявлено її можливості та перспективи як проекту некласичної соціальної епістемології. При дослідженні соціальної епістемології часто зустрічаються звернення до «соціології науки», «соціології пізнання», «соціології наукового пізнання», які можна вважати варіантами для відображення взаємообміну пізнання та соціального. Уточнено, що головний аспект, що становить інтерес для соціального епістемолога – це залучення колективного аспекту, який виступає однією з основних рис некласичної соціальної епістемології. Тому було уточнено можливості соціології наукового пізнання саме для соціальної епістемології.

Д. Блур наполягав на необхідності комунікації, яка сприяє підтримці в індивідуальній свідомості колективних схем мислення. Поряд із індивідуальним чуттєвим досвідом є дещо, що вказує за межі цього досвіду, забезпечує каркас і розширює значення. Знання суспільства характеризується не чуттєвим досвідом індивідів окремо, а як колективний погляд.

Експліковано, що дуалізм Блур, це дуалізм соціального та матеріального світів. Матеріальний світ не залежить від знання та інтересів спостерігача, але науковий факт теоретично-навантажений. Ціль науки не істина, бо істина та хиба рівноцінні (принцип симетрії) як соціально-функціональні ярлики. Тому наукове знання не є епістемологічно привілейованим. Жодна епістемологія не є абсолютно істинною, об'єктивна оцінка раціональності системи переконань неможлива. Спостереження та інтерпретація – це дві сторони одного процесу. Не існує загальних критеріїв та правил дослідницької роботи, дослідники досліджують конкретно, а не універсально. При тому, що наука соціальна, й наукова спільнота в тому числі. Апелюючи до простого впливу об'єкта, неможливо пояснити різницю в сприйнятті об'єкта різними спостерігачами. Д.Блур затверджує колективність замість суб'єктоцентризму. Основні вектори концепції автора стосуються обґрунтування культурної опосередкованості знання, самореферентності знання як соціального інституту, релятивізації та соціологізації знання.

У третьому розділі «**«Політика знання» і «когнітивний розподіл праці» як концепти соціально-епістемологічних дискусій»** виявлено низку характерних для дослідження соціальної епістемології ситуацій. Починаючи від «політики знання» С. Фулера та завершуючи «когнітивним розподілом праці» Ф. Кітчера. На підставі аналізу концепцій соціальних епістемологів окреслено зміст даних концептів як вихідних концептів соціальної епістемології.

У підрозділі 3.1. «**Від «наукової політики» до «політики знання»: С. Фулер»** охарактеризовано основні концепти, які застосовує С.Фулер у своєму вченні. У пункті 3.1.1. «**Обґрунтування статусу соціальної епістемології»** показано, що Фулер доводить реальний характер соціальної епістемології, головне запитання якої сформульоване так: як організувати знання та процес пізнання, за умови зміни науки. Отже, соціальна епістемологія – це епістемологічно несформована наукова політика.

Фулер вважає, що аналітичні соціальні епістемологи (Е.Голдман) завищують значення надійності. Проблема з визначення надійності не в сенсі її ясності, а сенсі необхідності систематично імплементувати у практики наукових дисциплін і професій. «Anti-reliabilism» Фулера зумовлений недоліками реліабілізму у створенні інституції для оцінки надійності пізнання. Ефективність не повинна призводити до нехтування тим, як, чому і для кого вироблене знання. Можливо, проблема не в завищеній цінності надійного знання, а в тому, що воно віддалене від центру процесів «політики знання».

Уточнено, що С. Фулер сполучає соціальну епістемологію з «пізнавальною політикою» та «пізнавальним менеджментом». Але не зводить

консультантів (policy makers) та тих, хто оцінює (managers) виробництво знання до першо-порядкових виробників знання (workers).

У пункті 3.1.2. «Дискусія «Кун&Попер»: нові акценти» зображено спосіб можливого застосування С. Фулером апарату соціальної епістемології до конкретної філософської дискусії на тему переваг і недоліків автономії та контролю в науці. Доведено, що науково-пізнавальна політика врегульована соціальним епістемологом, а точніше, його участю в оцінці процесу виробництва знання. Наука не повинна сприймати суспільно-владні відносини ні вороже, ні надмірно. Можна припустити, що це стосується всіх учасників пізнавальної політики, з огляду на інституційний і політичний контексти науки, що присутні у Фулера.

У пункті 3.1.3. «Нормативний та натуралістський підходи до соціальної епістемології» встановлено, що С. Фулер, як нормативний соціальний епістемолог представив соціальну епістемологію як натуралістичний підхід до нормативних питань організації процесу пізнання і результатів знання. Якщо соціальна епістемологія натуралістичний підхід, то передбачається, що вона повинна використовувати наукові дані для вирішення філософських та епістемологічних проблем, а теоретико-пізнавальні проблеми повинні вийти на рівень міждисциплінарного дослідження пізнання. Якщо соціальна епістемологія нормативна, то ми отримуємо спосіб діяльності, у відповідності до певної норми, який гарантує нам знання. Йдеться про певний ідеал не у сенсі недосяжності, а в сенсі покращення пізнавальної ситуації. Доведено, що Фулер представляє проміжну позицію між класичним і некласичним проектами і сполучає нормативний і натуралістський підходи.

У підрозділі 3.2. «Перспективи і потенціал соціально-епістемологічних розвідок» розглянуто і прояснено актуалізовану тематику сучасних дискусій. На основі проведеного аналізу доведено, що поєднання пізнавального і соціального аспектів в контексті соціальної епістемології зосереджує дослідницький інтерес на питаннях співвідношення індивідуального, групового/колективного, інституційного епістемічних аспектів.

У багатьох авторів сучасних розробок центральною виголошується така позиція: соціальна епістемологія насправді починається лише з груповим/колективістським підходом і навпаки, колективістська епістемологія, або епістемологія колективних переконань, є справжньою соціальною епістемологією. Окреслено ідеї соціальних епістемологів, що висвітлили як проблеми, так і перспективи «колективності» знання: Ф. Кітчер, Кр. Ліст, Ф. Петіт, Дж. Лекі та ін.

«Розподіл когнітивної праці» як соціально-епістемологічна тема Кітчера піднімає питання про те, як оптимально розділити зусилля, ресурси і фінансування в межах наукової спільноти. Мова йде про роль різних наукових організаційних схем для сприяння науковому прогресу, а також про роль авторитету в науковому дослідженні. Вагомим є питання про механізм «узгодження» (агрегування) колективних суджень із індивідуальних Кр. Ліста, з

точки зору того, чи можна урівноважувати індивідуальні і агреговані (узгоджені, колективні) судження.

Співвідношення «індивідуального» і «групового» знання/пізнання розглядаються у концепції соціальної епістемології Ф. Петіта, з огляду на те, що немає ніяких особливих, спеціальних «особистісних» носіїв групового знання, окрім звичайних людей, які стають членами відповідних груп, колективів, інституцій, не перестаючи бути індивідами.

Механізм або процедуру створення колективного знання у спільноті соціальних епістемологів прийнято називати «агрегативною». Оскільки, соціальна епістемологія спрямована не лише на дійсні, а й на оптимізацію створення нових соціальних практик, то пропонується, наприклад, «розподіл когнітивної праці» чи можливість «рівної незгоди». Припускається, що саме вони покривають похибку втрат індивідуальних суджень про формуванні колективного судження, або у представленні лідером колективної ідеї.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на підставі аналізу концептуально-теоретичних засад соціальної епістемології виявлено і обґрунтовано особливості її формування як міждисциплінарної галузі дослідження, її проблемного кола, теоретичних і практичних вимірів. Відповідно до поставлених завдань було з'ясовано, що особливістю формування соціальної епістемології як сучасного напрямку міждисциплінарних досліджень є те, що це нова альтернативна галузь з дослідження пізнавальної проблематики і проблематики знання із предметним колом – «соціальною природою пізнання».

Проведений у дисертаційному дослідженні аналіз теоретичних напрацювань із соціальної епістемології останніх десятиліть показав, що існують суттєві розходження у спрямуваннях досліджень та виборі їх концептуально-теоретичних засад у залежності від того, як розуміється «соціальне» з точки зору його впливу на процеси отримання, обґрунтування і поширення знання, тобто основні складові процесу пізнання. Це дозволило зробити висновок, що як галузь філософського знання соціальна епістемологія знаходиться на етапі формування, а її характерною рисою є незавершеність і дискусійність.

Показано, що якщо термін «епістемологія» усталений у філософській традиції, термін «соціальна епістемологія» уточнюється і обговорюється. Значне місце в дослідженні приділено питанню доцільності розрізнення в межах соціальної епістемології концептів «соціальне» та «соціальність». У роботі акцентовано на доцільності такого розрізнення: «соціальне» в межах соціальної епістемології є одним із аспектів «соціальності» в загальних межах філософського розуміння.

Обґрунтована доцільність розрізнення «соціального» і «соціальності», що визначає спроможність знання в межах соціальної епістемології. Розуміння «соціальності» як концепту значно ширше, на відміну від характеристики «соціального». «Соціальне» соціальної епістемології є одним із аспектів «соціальності» в загальних межах розгляду філософських дисциплін.

Верифіковано припущення щодо унікальності соціальної епістемології завдяки тому, що «соціальне» займає ключове місце в дослідницьких інтересах соціального епістемолога, його проблематиці і завданнях. Окреслені провідні версії щодо епістемологічного розуміння соціального: 1) соціальне розглядається в світлі соціального «свідчення» (соціальним є свідчення, якщо воно стосується актів комунікації з іншими) з точки зору обґрунтованості; 2) соціальність характеризує «колективна» природа досліджуваних агентів; 3) соціальні «системи можуть впливати» на епістемічні результати, через вплив на соціальне свідчення, з яким стикається індивід та колективний агент.

З'ясовано, що контекст проблематики в цілому, тобто найважливіші відмінності між соціальними епістемологіями можна сформулювати так: прихильність vs відхилення класичного аналітичного визначення знання як обґрунтованого істинного переконання; питання зв'язку соціальної епістемології з традиційною епістемологією, а точніше, класичною та некласичною епістемологією (де часто прийнято використовувати критерій індивідуалізму); визначення щодо традиції – чи є соціальна епістемологія наступницею, чи доповненням; питання цілей соціальної епістемології.

Аналіз та узагальнення концептуально-теоретичних підходів в межах соціальної епістемології на засадах розрізнення класичної і некласичної епістемології дозволив підсумувати, що існує широкий спектр загальних підходів до соціальної епістемології. На одному кінці спектру – класична (classical) соціальна епістемологія, яка зберігає фокус традиційної епістемології на істині, раціональності, нормативності. Вона соціальна, оскільки зосереджена на соціальних практиках і інститутах та їх епістемічних впливах на істинно-ціннісні переконання знавців. Соціальне виступає сферою між знавцями, яка обумовлює ситуацію обґрунтованого прийняття когнітивним агентом тверджень та ідей інших агентів. На іншому кінці спектру – некласична (anticlassical) соціальна епістемологія, яка відхиляє чи заперечує традиційні епістемічні поняття істини, знання, обґрунтування, раціональності, пропонує їх оновлені чи переглянуті версії.

Проаналізовано положення щодо позиціонування соціальної епістемології з традиційною епістемологією. Досліджено, що залежно від того, чи розглядати соціальну епістемологію продовженням чи запереченням останньої, в межах самої соціальної епістемології виділяють її класичну і некласичну частини (англо-американська традиція). Також досліджено, що напрацювання західних епістемологів щодо формування і статусу соціальної епістемології суголосні з концептуальними розробками поділу епістемології на класичну і некласичну В.А.Лекторського, які є одним з теоретичних джерел дослідження. Співставлення дозволило зробити висновок, що у російськомовній філософській спільноті соціальна епістемологія залучена як течія англо-американської аналітичної філософії, в межах якої формувалася проблематика соціальної епістемології. А попередні напрацювання російських авторів більшою мірою стосуються царини філософії науки і проблематики соціальної та культурно-історичної зумовленості науки і наукового знання.

Доведено, що у якості концептуально-теоретичних засад соціальна епістемологія охоплює низку напрацювань англо-американської епістемології, соціології знання і філософії науки. Таку дослідницьку стратегію прослідковано в основних авторів: Е. Голдман (аналітична філософія, перехід до епістемології), Д. Блур (соціологія, перехід до епістемології), С. Фулер (філософія науки, перехід до соціальної епістемології). Виявлено і охарактеризовано особливості соціально-епістемологічних підходів. У Е. Голдмана – доповнюваність, веритизм, нормативність; Д. Блура – релятивізм, соціологізація; С. Фулера – нормативність, натуралізм. Послідовний розгляд зазначених концепцій уможливив розкриття особливостей формування соціальної епістемології як галузі дослідження.

Показано, що в сучасних дискусіях актуалізована перспектива проблематики колективної епістемології, колективного агента та колективного переконання. Це проблематика довкола «агрегативних» процедур в пізнавальних процесах чи довкола розподілу когнітивної праці як механізму оптимізації пізнавального процесу.

Представлені перспективні дослідницькі вектори соціальної епістемології. До таких відноситься проблема «свідчення» (evidence, testimony) в науці, з точки зору того, як пізнавальному агенту діяти в умовах свідчень інших агентів. Йдеться про вибір між редуccionізмом та не редуccionізмом стосовно свідчення, а також про роль експертної позиції при формуванні переконання агента пізнання. Також проблема «незгоди» (disagreement), коли агент може і повинен залишатися на своїй початковій точці зору: конформізм, неконформізм чи «міксова» позиція.

В якості підсумкового висновку на підставі здійсненої у дисертаційному дослідженні спроби дослідження концептуально-теоретичних засад і тенденцій розвитку соціальної епістемології як самостійного проекту стверджується про значення соціальної епістемології як однієї з перспективних міждисциплінарних галузей сучасних філософських досліджень.

СПИСОК НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Малишена Ю. О. Епістемологічний вимір наукової істини / Ю. О. Малишена // Філософські проблеми гуманітарних наук: Альманах. – 2012. – № 22. – С. 67-70.
2. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія (нормативний та натуралістський підходи) / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 799. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2016. – С. 16-20.

Статті у наукових фахових виданнях України, які входять до міжнародних наукометричних баз даних:

3. Малишена Ю. О. Соціальна епістемологія в філософській традиції / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2016. – Вип. 112 (№ 9). – С. 170-174.

4. Малишена Ю. О. «Наукова політика» як характеристика соціальної епістемології С. Фуллера / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 118 (№ 3). – С. 173-178.

5. Малишена Ю. О. Основні дослідницькі вектори соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гілея : наук. вісн. : зб. наук. пр. ; [гол. ред. В. М. Вашкевич]. – К. : ВІР УАН, 2017. – Вип. 125 (№ 10). – С. 287-291.

Статті в інших виданнях за темою дисертаційної роботи:

6. Малишена Ю. О. Проект соціальної епістемології Елвіна Голдмана / Ю. О. Малишена // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Випуск 754 - 755. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 47-54.

Тези наукових доповідей:

7. Малишена Ю. О. До питання специфіки соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2013» 16-17 квітня 2013 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 182-183.

8. Малишена Ю. О. «Розподіл когнітивної праці» як концепт соціальної епістемології / Ю. О. Малишена // Гуманітарно-наукове знання: дисциплінарні матриці; [матеріали Міжнародної наукової конференції 9-10 жовтня 2015 р.]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С. 103-108.

9. Малишена Ю. О. Поняття «belief» у соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2016» 20-21 квітня 2016 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 6. – С. 33-34.

10. Малишена Ю. О. Статус «групового (колективного) знання» в соціальній епістемології / Ю. О. Малишена // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету-2017» 25-26 квітня 2017 р.; [матеріали доповідей та виступів], Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», Ч. 3. – С. 60-61.

АНОТАЦІЯ

Малишена Ю.О. Концептуально-теоретичні засади соціальної епістемології. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, МОН України. – Київ, 2017.

Дисертаційна робота є першою розвідкою в колі розробок українських філософів, у межах якої обґрунтовано концептуально-теоретичні засади і особливості формування соціальної епістемології як міждисциплінарної галузі

дослідження і напрямку сучасної неklasичної епістемології, виявлені її ефективні стратегії.

На підставі філософського аналізу потенціалу концепцій класичної соціальної епістемології та перспектив концепцій неklasичної соціальної епістемології запропонована і реалізована ефективна дослідницька стратегія, в межах якої розглянуті в якості концептуально-теоретичних засад аналітична епістемологія (Е. Голдман), соціологія пізнання (Д. Блур), філософія науки (С. Фулер).

Досліджено, що в сучасних дискусіях актуалізована перспектива проблематики колективної епістемології довкола «агрегативних» процедур в пізнавальних процесах чи довкола розподілу когнітивної праці як механізму оптимізації пізнавального процесу. Представлені перспективні дослідницькі вектори соціальної епістемології, до яких відноситься проблема «свідчення» (evidence, testimony), з точки зору того, як пізнавальному агенту діяти в умовах свідчень інших агентів, і проблема «незгоди» (disagreement), пов'язана з умовами, коли агент може і повинен залишатися на початковій позиції.

Ключові слова: епістемологія, соціальна епістемологія, знання, соціальне, політики знання, колективне переконання, когнітивний розподіл праці, агрегативні процедури.

АННОТАЦІЯ

Мальшена Ю.О. Концептуально-теоретические основания социальной эпистемологии. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.02 – диалектика и методология познания. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, МОН Украины. – Киев, 2017.

Диссертационная работа является первой разведкой в кругу разработок украинских философов, в рамках которой обосновано концептуально-теоретические основания и особенности формирования социальной эпистемологии как междисциплинарной области исследования и направления современной неклассической эпистемологии, обнаружено ее эффективные стратегии.

На основании философского анализа потенциала концепций классической социальной эпистемологии и перспектив неклассической социальной эпистемологии предложена и реализована эффективная исследовательская стратегия, в рамках которой рассмотрены в качестве концептуально-теоретических основ аналитическая эпистемология (Э. Голдман), социология познания (Д. Блур), философия науки (С. Фуллер).

Исследовано, что в современных дискуссиях актуализирована перспектива проблематики коллективной эпистемологии, «агрегативных» процедур в познавательных процессах или вокруг когнитивного распределения труда как механизма оптимизации познавательного процесса. Представлено

перспективные исследовательские векторы социальной эпистемологии, к которой относится проблема «свидетельства» (evidence, testimony), с точки зрения того, как познавательному агенту действовать в условиях свидетельств других агентов, проблема «несогласия» (disagreement), связанная с условиями, когда агент может и должен оставаться на начальной позиции.

Ключевые слова: эпистемология, социальная эпистемология, знание, социальное, политики знания, коллективное верование, организация когнитивной работы, агрегативные процедуры.

SUMMARY

Malyshena Y. O. Conceptual-theoretical basis of social epistemology. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophical science in the specialty 09.00.02 – Dialectics and Methodology of Cognition. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, MOES of Ukraine. – Kyiv, 2017.

This thesis is the first research in the development of Ukrainian philosophers, within the framework of which the conceptual and the theoretical grounds and peculiarities of forming social epistemology as interdisciplinary field of research and the direction of modern nonclassical epistemology are substantiated its effective strategies have been identified.

Based on the philosophical analysis of the potential of the concepts of classical social epistemology and the perspectives of the concepts of nonclassical social epistemology, an effective research strategy has been proposed and implemented by the analytical epistemology (A. Goldman), the sociology of knowledge (D. Bloor), the philosophy of science (S. Fuller).

It was investigated contemporary discussions the perspective of the problems of collective epistemology, "aggregative" procedures in cognitive processes, the distribution of cognitive work as a mechanism for the optimization of the cognitive process. The promising research vectors of social epistemology are presented by the problem of evidence, testimony, from the point of view of how the cognitive agent acts under the evidence of other agents, and the problem of "disagreement" associated with the conditions, when the agent can and should remain at the starting position.

Social epistemology is a modern approach to analysis of social reality and social dimensions of knowledge. It allows us to state the following: as the part of philosophy, social epistemology is on forming stage, hence its main quality nowadays is the fact it is not completed and it courses discussions.

The work reveals the following facts: social epistemology belongs to the modern tendencies that change traditional epistemological points due to the interdisciplinary character of ideas. Social epistemology preserves "heritability" to traditional epistemology and its problem views. At the same time the practical measurements are of the first rate. The particular approach of social epistemology lies in the studying of social practices by terms of their affect the producing process, the process of acquiring and reasoning of knowledge.

The analysis of modern discussion in context of social epistemology proves the following: the research interest is the evidence of focus both in the cognitive aspect and in the social one. To deliberate the social without collective group mind reduces authority of both of them in social epistemology. The collaborative features of cognitive process including science, urges the question about how to determine the “measurement of collective mind”. Even though social epistemology studies this point, it needs time and detailed studying.

It has been clarified, that the contest of the case on the whole deal with the differences between social epistemologies can be expressed in the following way: the question about connection between social epistemology and epistemology, in other words, between classical and nonclassical epistemologies (it is a successor or only edition) remains, the question of the goals of social epistemology.

The analysis of conceptual theoretical approaches concerning social epistemology on the basis of classical and nonclassical epistemology allows to sum up the following: the existing variety of common approaches towards social epistemology can be characterized in this way. On the one hand, there is a classical social epistemology, which preserves the focus on the tradition epistemology as knowledge, reasoning. It is social, as it is converged on social practices and institutions as well as their epistemic effects the real-valuable beliefs of bearers of knowledge. The social sense is the field for knowing individuals, which features the precise acceptance of cognitive agent the statement and believes of the other agents. On the other hand, is nonclassical social epistemology, which rejects or even objects to traditional epistemic notions of knowledge, belief.

Key words: epistemology, social epistemology, knowledge, social, knowledge policy, collective belief, cognitive division of labor, aggregative procedures.